

Byggnadsminnesstrategi för Kronobergs län 2023–2033

Byggnadsminnesstrategi för Kronobergs län 2023–2033

Författare: Veronica Trygg, Länsstyrelsen

Dnr 436-7264-2021

Layout: Länsstyrelsen i Kronoberg

Utgåva: Digitalt

Foto: Länsstyrelsen om inget annat anges

Omslagsbild: Byggnadsminnesplakett i brons.

Innehållsförteckning

Byggnadsminnesstrategi för Kronobergs län 2023–2033	1
Innehållsförteckning	3
Förord	4
Sammanfattning	5
Inledning	6
Vad är ett byggnadsminne?	6
Lagstiftning nu och då i korthet	7
Synen på urval och värdering har förändrats.....	7
Kulturhistorisk värdering	8
Väcka fråga om byggnadsminne en demokratisk rättighet	9
Skydd av kulturhistorisk bebyggelse i annan lagstiftning	11
Avgränsningar	11
Förutsättningar för Kronobergs län	12
Nationella kulturmiljömål och regional kulturmiljöstrategi	12
Kulturhistoriska karaktärsdrag för Kronobergs län	12
Kronobergs byggnadsminnen – en nulägesbild.....	13
Karta över länets byggnadsminnen.....	13
Befintliga byggnadsminnen i Kronobergs län	13
Tillgängliga kulturmiljöer.....	16
Barnperspektivet.....	17
Mångfald av kulturmiljöer.....	17
Strategi för nya byggnadsminnen i Kronobergs län 2023–2033	19
Målbild 1. Ett representativt urval av byggnadsminnen som speglar länets historiska utveckling.....	20
Målbild 2. Byggnadsminnen är tillgängliga för fler och utgör en källa till kunskap och upplevelser.....	21
Målbild 3. Hållbara byggnadsminnen med förutsättningar till långsiktig förvaltning och bevarande	22
Referenser	23
Vill du läsa mer?	23
Bilagor	24

Förord

Runt om i Kronobergs län finns byggnader och miljöer som vittnar om äldre tiders byggnadsskick och arkitekturideal. Dessa platser bär även på berättelser om människor som levat och verkat här. Några av dessa byggnader och miljöer har så stort kulturhistoriskt värde att de betraktas som synnerligen märkliga.

Kriterierna för att bli ett byggnadsminne kan variera. Det behöver inte vara en särskilt gammal byggnad eller anläggning. Det kan vara något unikt men också representativt som speglar sin tids företeelser i samhället. Det kan handla om godsmiljöer som med sina underliggande gårdar, torp och marker hjälper oss att läsa det historiska landskapet och berättar om hierarkier i det gamla bondesamhället. Andra exempel är enskilda objekt med personhistoriskt värde knuten till en plats eller byggnad, eller komplexa sammansatta miljöer som bruksorternas industrimiljöer med järnbruk- och glasbruk som rymmer en mängd människooften och vittnar om ett patriarkaliskt samhälle. Byggnadsminnen kan även innehålla svåra berättelser som vi som kollektiv behöver minnas.

Byggnadsminne är det starkaste skydd en kulturmiljö eller byggnad kan få. Tanken med skyddet är att de kulturhistoriska värdena hos miljöerna ska bevaras för all framtid, så att även kommande generationer ges samma möjlighet att förstå sin samtid och historia. Urvalet av byggnadsminnen ska spegla samhällsutvecklingen, betydelsefulla händelser och historiska brytpunkter i länets historia med en mångfald av kulturmiljöer. För uppnå detta krävs ett kontinuerligt och målmedvetet arbete.

Strategins målsättning är att:

- Fungera som ett instrument för Länsstyrelsens prioriteringar och urval av fråga väckt om byggnadsminnesförklaring, och verka för att
 - bredda Länsstyrelsens urval av byggnadsminnen för att nå en mer representativ bild av länets historia.
 - långsiktigt öka medvetenheten och kunskapen om våra byggnadsminnen och att fler i länet ska känna igen sig och relatera till det urval som gjorts.

Strategin följer de nationella kulturmiljömålen och målbilderna i länets kulturmiljöstrategi, och omfattar främst urvalet av nya byggnadsminnen. Strategin är giltig under en tioårsperiod.

Maria Arnholm
Landshövding

Heidi Vassi
Länsantikvarie

Veronica Trygg
Kulturmiljöhandläggare

Sammanfattning

I Kronobergs län finns i dagsläget 38 byggnadsminnen som skyddas genom kulturmiljölagens 3 kap. En analys av länets byggnadsminnesbestånd har visat på en övervikt av högrestandsmiljöer och bostadsbebyggelse/boställen. Detta är representativt för landet i stort och belyser den syn på kulturmiljövården som rådde under en stor del av 1900-talet. Länet saknar byggnadsminnen som berättar om det för Småland så karakteristiska småskaliga landskapet och de obesuttnas bebyggelse med exempelvis torp. Även småindustrier och 1900-talets kulturmiljöer behöver skyddas i större utsträckning.

Byggnadsminnesstrategin är tänkt att fungera som ett instrument för Länsstyrelsen i prioriteringar och urval av nya byggnadsminnen. Detta innebär att Länsstyrelsen i sin handläggning av ett ärende om byggnadsminnesförklaring kan göra bedömningar även mot andra aspekter än de som rör det kulturhistoriska värdet. Exempelvis att en viss miljö är överrepresenterad. Handlingsplanen redovisar prioriteringar och för hur och när arbetet ska genomföras.

Bild 1. Kulturreseptatet komministerbostället i Råshult, där Linnéstugan i mitten är skyddad som byggnadsminne.

Inledning

Vad är ett byggnadsminne?

Det finns två olika typer av byggnadsminnen, enskilda och statliga byggnadsminnen. De enskilda byggnadsminnena skyddas genom kulturmiljölagen, där Länsstyrelsen är beslutande myndighet. De statliga byggnadsminnena omfattar statligt ägda byggnadsminnen och skyddas genom förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen, som Riksantikvarieämbetet (RAÄ) har tillsyn över.

Syftet med byggnadsminnesskyddet är att bevara byggnader, bebyggelsemiljöer, parker, trädgårdar eller andra anläggningar som ger en bred och representativ bild av samhällets historiska utveckling, olika byggnadsskick eller viktiga brytpunkter och händelser, såväl positiva som negativa. Det är alltid de kulturhistoriska värdena som utgör grund för byggnadsminnet. En anläggning som förklaras som byggnadsminne ska i princip förbli bevarad för all framtid som en del av vårt gemensamma kulturarv.

För att en byggnad ska kunna bli byggnadsminne krävs det att den har ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde eller ingår i ett bebyggelseområde med ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde. Det är Länsstyrelsen som utreder och beslutar om byggnadsminnen men rätten att väcka fråga om en byggnad ska bli skyddad har var och en. Länsstyrelsens beslut ska vara tydligt motiverat och i det ska byggnadsminnets skyddsbestämmelser fastställas. Dessa beskriver på vilket sätt byggnaden ska vårdas och underhållas samt i vilka avseenden den inte får ändras. Eventuella ändringar som går emot skyddsbestämmelserna får göras om det finns särskilda skäl. Då gör Länsstyrelsen en prövning av åtgärdens påverkan på byggnadsminnets kulturhistoriska värden.

Enligt gällande föreskrifter och allmänna råd bör Länsstyrelsen ha en strategi för urvalet av byggnadsminnen i länet. Strategin ska innehålla Länsstyrelsens prioriteringar för nya byggnadsminnesförklaringar utifrån det befintliga beståndet. Varje byggnadsminne bör även, enligt de allmänna råden, ha en vård- och underhållsplan som Länsstyrelsen bör ges möjlighet att yttra sig över.

Om en byggnad kan antas komma i fråga som byggnadsminne kan Länsstyrelsen, i väntan på en byggnadsminnesutredning, fatta ett beslut om anmälningsplikt. Detta innebär att åtgärder som påverkar byggnadens kulturhistoriska värde negativt ska anmälas till Länsstyrelsen. Bestämmelsen om anmälningsplikt kan användas om Länsstyrelsen vill försäkra sig om att inga oönskade förändringar sker på en byggnad. Det kan handla om en miljö som erhållit större kulturmiljöbidrag eller som lyfts fram i en inventering, och som borde omfattas av lagskyddet. Länsstyrelsen kan även fatta beslut om anmälningsplikt om fråga väckts om byggnadsminnesförklaring men byggnadsminnesförklaring vid den tidpunkten inte är möjlig. Anmälningsplikten har ingen tidsbegränsning.

Länsstyrelsen kan fatta beslut om förbud mot åtgärder som kan minska eller förstöra byggnadens kulturhistoriska värde genom så kallat interimistiskt förbud. Detta sker i samband med att en fråga väckts om byggnadsminnesförklaring, och det finns en hotbild mot byggnaden. Förbudet får gälla för en tid av högst sex månader, och kan om det finns särskilda skäl förlängas med sex månader i taget.

Lagstiftning nu och då i korthet

Genom 1920 års kungörelse med föreskrifter rörande det offentliga byggnadsväsendet kunde offentligt ägda byggnader skyddas. Det dröjde dock ända till 1942 innan byggnader och anläggningar i privat ägo fick ett rättsligt skydd, genom lagen om skydd för kulturhistoriskt märkliga byggnader. Parallellt med 1942 års lag fortsatte 1920 års kungörelse att gälla.

1942 års lag omfattade kulturhistoriskt märkliga byggnader och till dessa tillhörande parker, trädgårdar eller andra områden. En förutsättning som påverkade lagens genomslagskraft var att fastighetsägarens medgivande krävdes för att utfärda skyddsföreskrifter. Sammanlagt skyddades endast 168 olika byggnader eller objekt i landet genom lagen.

Då en frivilligt grundad lag inte ansågs ha tillräcklig effektivitet tillsattes en utredning 1953 som resulterade i Byggnadsminnesutredningens förslag till lag om byggnadsminnen. I denna framfördes bl.a. att lagstiftningen borde syfta till att skydda ett urval av byggnader som representerar särskilt stora kulturhistoriska värden. Bestämmelserna i lagen om byggnadsminnen gäller fortfarande till stor del. Beslut om byggnadsminnen kunde nu fattas utan ägarens medgivande, även om skyddsföreskrifterna behövde utformas i samförstånd med fastighetsägaren. Möjligheten att inrätta ett byggnadsminne mot ägarens vilja har dock endast kommit att nyttjas vid några få tillfällen sedan 1960. Detta kan bero på att det krävs en god samverkan med fastighetsägaren för att säkerställa förvaltningen av byggnadsminnet. Genom 1960 års lag infördes även nyheten att ett område kring byggnadsminnet kunde skyddas genom föreskrifter.

1976 överfördes myndighetsuppgifterna för byggnadsminnen från RAÄ till länsstyrelserna. Ansvaret för de byggnadsminnen som skyddades genom 1920 års kungörelse stannade dock kvar hos RAÄ.

När kulturmiljölagen började gälla 1989 fördes bestämmelserna från 1960 års byggnadsminneslag in relativt oförändrade. De nyheter som infördes var bl.a. att byggnader kunde skyddas inom ett bebyggelseområde även om de enskilda byggnaderna var för sig inte har sådana värden som motiverade ett skydd. Skyddsreglerna utökades även så att park, trädgård och annan anläggning kunde skyddas i de fall de är att betrakta som medvetet arkitektoniska skapelser. Även en bestämmelse om anmälningsplikt infördes.

2014 ändrades begreppet ”synnerligen märklig” till att ett byggnadsminne ska ha ett ”synnerligen högt kulturhistoriskt värde”, efter att begreppet hade varit omdiskuterat i flera olika utredningar genom årens lopp.

Synen på urval och värdering har förändrats

Redan under tidigt 1900-tal väcktes frågor om bevarande av hela bebyggelsemiljöer då helheten, t.ex. stadsbilden, ansågs mer värdefull än enstaka hus. Många av de första byggnadsminnesbesluten fokuserade dock enbart på mangårdsbyggnader och därigenom kom värdefulla gårdsbyggnader, ekonomibyggnader m.m. att lämnas utanför det område som avgränsades som byggnadsminne.

På 1970-talet höjdes röster mot den snabba förändringstakten i samhället och genom 1974 års kulturpolitiska proposition togs ett nytt avstamp för den fortsatta

inriktningen i fråga om skyddet av den fysiska kulturmiljön. Den enskilda människans rätt till en historisk kontinuitet lyftes fram, såväl som vikten av att bevara hela samhällets historia och inte enbart den s.k. högrestandskulturen.

Genom regeringens proposition om kulturmiljövård 1987 fördes begreppet kulturmiljö in i lagtexten. I propositionen poängterades även vikten av att se till vardagsmiljöer och att på ett allsidigt sätt bevara kulturmiljöer som speglar vår historia. Ett resonemang fördes även kring tidsaspekten och möjligheten att förklara yngre bebyggelse som byggnadsminne.

Bild 2. Invigningen av Iссjöa missionshus som byggnadsminne år 2022. Invigningen lockade ett hundratal besökare.

Kulturhistorisk värdering

Kulturhistoriskt värde är något vi människor tillskriver en miljö, exempelvis en byggnad. Värderingen utgår från byggnadens olika kulturhistoriska egenskaper, såväl materiella som immateriella, och bedöms av vilka möjligheter vi har att ta del av och förmedla kunskap om dess kulturhistoriska sammanhang. Desto bättre vi kan beskriva och förmedla en bred kulturhistorisk kunskapsbild, knuten till en miljö, desto tydligare blir det kulturhistoriska värdet.

Att bedöma en byggnads kulturhistoriska värde är inte detsamma som att redogöra för dess historia. Det handlar inte heller om att räkna upp ett antal värdekategorier. En byggnad som formgivits av en känd arkitekt eller som ägts av en känd person har inte automatiskt höga arkitektoniska- eller personhistoriska värden. Det handlar istället om att sätta den i ett kulturhistoriskt sammanhang, bedöma och redovisa detta sammanhang och därefter göra en värdering. En mångfald av kulturhistoriska perspektiv bör eftersträvas i värderingen. Det finns flera olika metoder för värdering av kulturhistorisk bebyggelse, såsom Riksantikvarieämbetets plattform för värdering och urval (2015) och Axel Unnerbäck's Kulturhistorisk värdering av bebyggelse (2012).

Synen på hur kulturarvet värderas är inte statiskt utan förändras över tid. Även om de lagar och regelverket som styr urvalet av kulturhistorisk värdefull bebyggelse inte förändrats i större utsträckning, har urvalet tillkommit i en tid med andra värderingar. De senaste decennierna har ett vidgat perspektiv på kulturarv vuxit fram. Kulturarvet ses idag som en självklar del i samhällsutvecklingen och som en förutsättning för hållbar utveckling.

Nya kunskaper och förändrade synsätt ställer krav på oss att reflektera över tidigare ställningstaganden och om det finns behov att justera dem. Är kriterierna för bedömningen av det kulturhistoriska värdet tydligt redovisade blir det också lättare att kunna omförhandla dessa i framtiden. Det är även viktigt att se till vilka miljöer som tidigare har valts bort och varför, vilka berättelser och livsöden som inte synliggjorts i samband med detta. I äldre byggnadsminnesbeslut saknas generellt en beskrivning av de värden som omfattas av skyddet, vilket i sin tur försvårar bedömningen inför förändringar som kan påverka de kulturhistoriska värdena.

Många gånger utgör byggnadsminnen komplexa bebyggelsemiljöer som präglas av ett stort tidsdjup och olika händelseförlopp med verksamheter som avlöst varandra över lång tid. Att definiera miljöns kulturhistoriska sammanhang kan då vara svårt. I en värderingsprocess är det därför viktigt att synliggöra, identifiera och avgränsa det kulturhistoriska sammanhanget. Exempel på sådana miljöer är godsmiljöerna som med sina underliggande gårdar, torp, marker och anläggningar kan ses som en historisk helhetsmiljö, men vars delar också kan ha haft andra funktioner och betydelser under den tid som sträcker sig utanför godsepoken.

Utöver den kulturhistoriska värderingen är det även viktigt att redogöra för andra påverkansfaktorer som inte är kopplade till det kulturhistoriska värdet i utredningar och beslut. Exempel på sådana faktorer kan vara ekonomiska resurser, hotbild, möjligheter till långsiktig förvaltning m m.

Väcka fråga om byggnadsminne en demokratisk rättighet

Enligt kulturmiljölagen kan en fråga om byggnadsminnesförklaring väckas av var och en. Den som väcker frågan behöver inte ha någon speciell anknytning till fastigheten för att göra detta. Länsstyrelsen kan även själv ta upp en fråga om byggnadsminne. Detta initiativ bör dock utgå från en uttalad policy eller strategi.

I lagens förarbeten lyfts den demokratiska aspekten fram, där lagstiftaren menar att ett starkt gehör för kulturmiljövården förutsätter ett lokalt engagemang och en levande dialog. Civilsamhället har därigenom en viktig uppgift att fylla som kunskapsförmedlare och opinionsbildare.

I kulturbebyggelseutredningen 2004 fanns förslag om att ta bort allmänhetens rätt att väcka fråga om byggnadsminne. Endast byggnadens ägare, Länsstyrelsen, Riksantikvarieämbetet och de regionala museerna föreslogs ha kvar rätten. Förslaget kom inte att genomföras. Regeringen motiverade detta med att skyddet för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse och miljöer är beroende av allmänhetens, brukarens och ägarens intresse och engagemang. Ägarens och allmänhetens delaktighet och engagemang är även viktigt när det kommer till förvaltningen av miljöerna. Det finns ett stort symbolvärde i rätten att väcka fråga om byggnadsminnesförklaring, och att då ta bort denna rätt skulle kunna motverka

intresset för kulturmiljöfrågor hos allmänheten. Regeringen lyfte även fram vikten av en bred samverkan kring det strategiska arbetet med byggnadsminnesskyddet, där Riksantikvarieämbetet, länsstyrelserna, de regionala museerna, kommunerna och allmänheten samverkar utifrån sina respektive roller och ansvar.

Länsstyrelsen får inrätta ett byggnadsminne om de kulturhistoriska värdena är tillräckliga. Länsstyrelsen kan därmed själv göra en bedömning i varje enskilt ärende om det är lämpligt att utreda en fråga vidare. Ägarens inställning till en byggnadsminnesförklaring har stor betydelse. Ett aktivt intresse från ägare och samverkan mellan fastighetsägaren och Länsstyrelsen skapar förutsättningar för en långsiktig förvaltning. Länsstyrelsens arbete med att få en heltäckande bild av länets bebyggelseutveckling kan försvåras av att byggnader väljs bort, inte på grund av dess kulturhistoriska värden, utan framtida förvaltningsmöjligheter, ekonomiska resurser etc.

Bild 3. Byggnadsminnet Elin Wägners lilla Björka i Bergs socken. Elin Wägner lät bygga bostaden år 1924, efter ritningar av arkitekten Carl Bergsten.

Skydd av kulturhistorisk bebyggelse i annan lagstiftning

Byggnadsminnesskyddet omfattar en exklusiv skara av synnerligen kulturhistoriskt värdefull bebyggelse och omfattar i dagsläget ca 2500 byggnadsminnen i landet.

Den stora majoriteten av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse skyddas genom skydds- och varsamhetsbestämmelser i plan- och bygglagen (PBL), där kommunerna har ansvar för lagens tillämpning. Byggnadsminnesskyddet är avsett att fungera i förhållande till kommunernas skyddslagstiftning. Kommunerna har en skyldighet att beakta kulturvärden såväl vid bygglovsprövning som i planer.

Bebyggelse kan även ingå i kulturmiljövårdens riksintressen vilka regleras i Miljöbalken (MB).

Avgränsningar

Strategin omfattar endast enskilda byggnadsminnen. I statistiken och analysarbetet har även länets tre statliga byggnadsminnen redovisats för att ge en heltäckande bild. Strategin kommer inte föreslå eventuella behov av förändringar i motiveringar, beskrivningar eller behov av jämkning.

Skyddsbestämmelserna i de äldsta besluten om byggnadsminnen är framtagna utifrån andra förutsättningar som idag väsentligt har ändrats. En enklare analys har därför gjorts kring de byggnadsminnen som saknar tydliga skyddsbestämmelser och värdetexter eller där det uppenbart finns ett behov av att utöka byggnadsminnet. Vid justering av skyddsbestämmelser eller utökning av byggnadsminne ska ett nytt beslut fattas, vilket helt ersätter och inkluderar det gamla. Denna strategi konstaterar bara behovet av ett sådant utredningsarbete.

Strategin hanterar inte heller riktlinjer för tillsyn och handläggning av redan befintliga byggnadsminnen, med undantag för ovanstående genomgång.

Bild 4. Bygatan vid Lidhems säteri i Tingsryds kommun.

Förutsättningar för Kronobergs län

Nationella kulturmiljömål och regional kulturmiljöstrategi

Av kulturmiljölagens inledning framgår att ”Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Ansvaret för detta delas av alla.”

Det statliga kulturmiljöarbetet styrs av de nationella kulturmiljömålen som togs fram i propositionen Kulturmiljöns mångfald (2012/13:96) och beslutades 2014. Enligt kulturmiljömålen ska det statliga kulturmiljöarbetet främja:

- Ett hållbart samhälle med en mångfald av kulturmiljöer som bevaras, används och utvecklas.
- Människors delaktighet i kulturmiljöarbetet och möjlighet att förstå och ta ansvar för kulturmiljön.
- Ett inkluderande samhälle med kulturmiljön som gemensam källa till kunskap, bildning och upplevelser.
- En helhetssyn på förvaltningen av landskapet som innebär att kulturmiljön tas till vara i samhällsutvecklingen.

Kronobergs läns kulturmiljöstrategi *Vägen till levande kulturmiljöer 2021–2025* anger riktningen för länets kulturmiljöarbete. I kulturmiljöstrategin formuleras följande målbilder:

- Breddad syn på småländskt kulturarv.
- Kulturmiljöer utvecklas hållbart.
- Upprätthålla levande dialog mellan aktörer.

Byggnadsminnesstrategin är en del i Länsstyrelsens arbete för att uppnå målen inom det nationella och regionala kulturmiljöarbetet.

Kulturhistoriska karaktärsdrag för Kronobergs län

Länsstyrelsens kulturmiljöprofil för Kronobergs län har utgjort grunden för länets kulturmiljöstrategi och treårsplan för kulturmiljöbidrag. Kulturmiljöprofilen finns att läsa i sin helhet i bilaga 1. Nedan redovisas ett antal kategorier som i korthet beskriver de kulturhistoriska karaktärsdragen för Kronobergs län:

- ett mindre bördigt moränlandskap på sydsvenska höglandets sydsluttning,
- gränsbygden mot det gamla Danmark,
- röjningsrösen och stenmurar,
- kommunikationsvägarna,
- i avsaknad av andra städer än Växjö,
- småbrukarlän,
- det småskaliga landskapet, mångsyssleri,
- småländsk bruksbygd,

- småländsk byggnadskultur,
- kyrkliga kulturmiljöer.

I region Kronobergs kulturplan 2022–2024 lyfts en särskild stark regional profil fram inom glas, migrationshistoria och den muntliga berättartradition som utgör en del av det immateriella kulturarvet. Sagobygden är sedan 2018 upptagen på Unescos ”Register of Good Safeguarding Practice”, som Sveriges första goda exempel.

Även konsthantverk och design har traditionellt varit viktiga näringar i Kronoberg. Möbelriket och Glasriket är nationellt och internationellt kända inom form och design. Kulturparken Smålands olika arenor, Glasriket, kulturreseptatet komministerbostället Råshult och Huseby Bruk, utgör besöksmål för såväl invånare som nationella och internationella besökare.

Kronobergs byggnadsminnen – en nulägesbild

Karta över länets byggnadsminnen

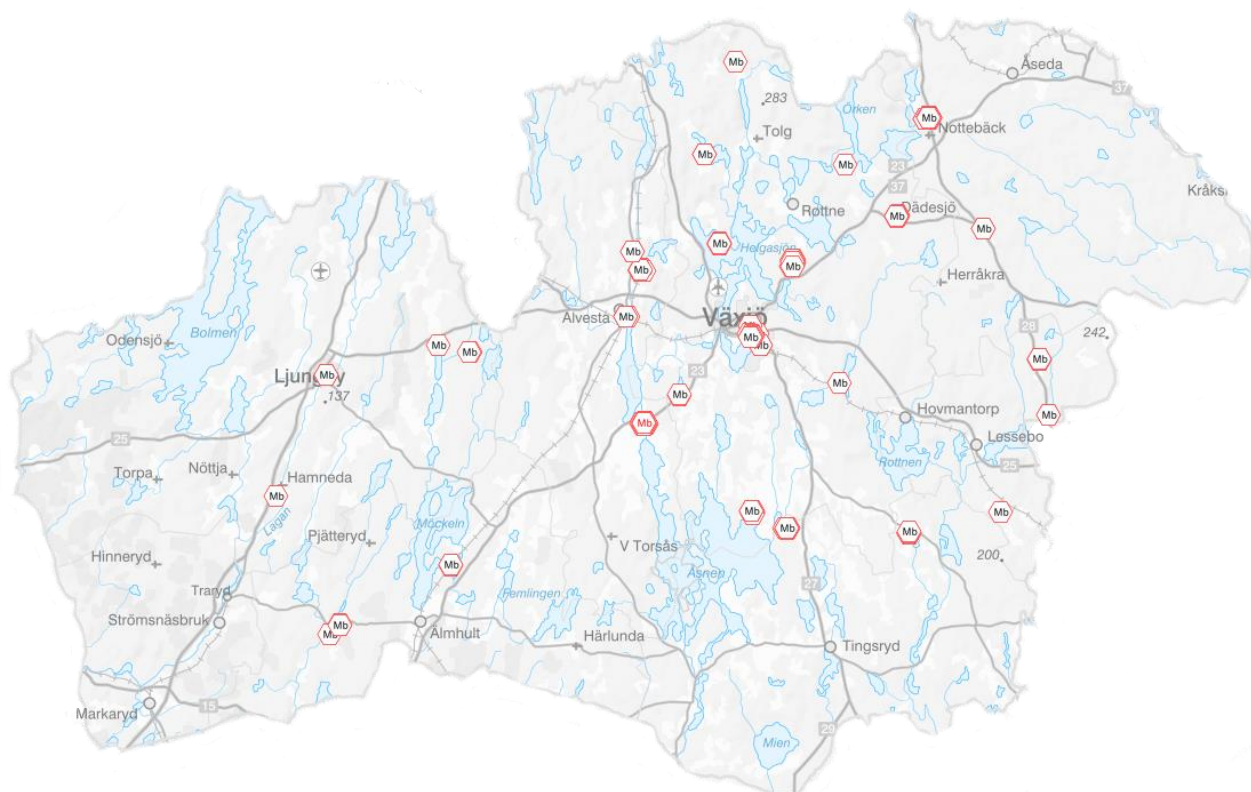

Bild 5. Kartan visar länets enskilda och statliga byggnadsminnen. Det senaste byggnadsminnet, Issjöa missionshus, saknas i kartbilden.

Befintliga byggnadsminnen i Kronobergs län

I Kronobergs län finns totalt 41 byggnadsminnen, 38 av dessa är enskilda byggnadsminnen och 3 är statliga byggnadsminnen.

De statliga byggnadsminnena omfattas inte av den här strategin men har använts i analyserna för att ge en mer rättvisande bild av länets byggnadsminnesbestånd. 14 av byggnadsminnena ingår i kulturmiljöer av riksintresse och ett byggnadsminne ingår i Kulturreseptatet komministerbostället Linnés Råshult. I dessa fall regleras miljöerna även genom Miljöbalkens bestämmelser. Nedan presenteras länets byggnadsminnen indelat efter kommun:

Alvesta kommun

Alvesta stationshus
Alvesta tingshus
Gåvetorps herrgård
Halmhyddorna på Kronobergshed
Riksdagsmannagården
Tingshuset i Alvesta

Statliga byggnadsminnen

Huseby bruk

Lessebo kommun

Kosta glashus
Ljuders kyrkstallar
Transjö folkets hus

Ljungby kommun

Hammeda gästgivaregård
Issjöa missionshus
Ryssby garveri
Sven Ljungbergs födelsehem
Sällebergs herrgård

Tingsryds kommun

Lidhems säteri
Linneryds kyrkstallar och sockenstuga
Linneryds sockenmagasin

Uppvidinge kommun

Lenhovda tingshus

Norrhults folkets hus

Rosdala glasbruk

Växjö kommun

Elin Wägners lilla Björka
Gårdsby säteri
Jätsbergs herrgård
Karolinerhuset, Växjö gamla gymnasium
Lilla Gunnarbo
Logehuset i Drev
Ordenshuset Asa Thor
Sankt Sigfrids sjukhus
Skälsnäs ryttmästarboställe
Smålands museum och Gamla domprostgården
Snugge (Christina Nilssons födelsehem)
Televerkets hus
Växjö teater
Åry herrgård
Östrabo biskopsgård

Statliga byggnadsminnen

Dädesjö gamla kyrka
Växjö residens

Älmhults kommun

Emanuelskapellet
Komministerbostället i Råshult
Stora Kölaboda kaptensgård

På motsvarande sida följer en redovisning av länets byggnadsminnen uppdelade efter anläggningsskategorier (hämtat från Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister). Kategorierna kyrkstall, sockenstuga och sockenmagasin har slagits ihop eftersom de tillsammans utgör sockencentrum.

Byggnadsminnen i Kronobergs län uppdelade efter anläggningsskategorier:

Bank/Telegrafstation och televerk Televerkets hus (f.d. riksbankshuset)	Herrgård - Bruksherrgård Åry herrgård Huseby (statligt byggnadsminne)
Biskopsgård Östrabo	Järnvägsstation Alvesta stationshus
Bondgård Riksdagsmannagården Snugge (Christina Nilssons födelsehem)	Kaptensgård Stora Kölaboda kaptensgård
Bostadshus Kosta glashus Sven Ljungbergs födelsehem Elin Wägners lilla Björka Lilla Gunnarbo	Kyrka Dädesjö gamla kyrka (statligt byggnadsminne)
	Kyrkstall/sockenstuga/sockenmagasin Ljuders kyrkstallar Linneryds kyrkstallar och sockenstuga Linneryds sockenmagasin
Boställe Dädesjö gamla prästgård Skälsnäs ryttmästarboställe Gamla domprostgården (ingår i beslut med Smålands museum) Komministerbostället i Råshult	Museum Smålands museum (ingår i beslut med gamla domprostgården)
	Mötes-, exercis- och lägerplats Halmhyddorna på Kronobergshed
Bruk Rosdala glasbruk	Nykterhetsloge Ordenshuset Asa Thor Logehuset i Drev
Folkets hus Transjö folkets hus Norrhults folkets hus	Residens Växjö residens (statligt byggnadsminne)
Frikyrka Issjöa missionshus Emanuelskapellet	Sjukhus - Mentalsjukhus Sankt Sigfrids sjukhus
Garveri Ryssby garveri	Skola - Läroverk Karolinerhuset, Växjö gamla gymnasium
Gästgivargård Hamneda gästgivaregård	Teater Växjö teater
Herrgård Gåvetorps herrgård Sällebergs herrgård Lidhems säteri Gårdsby säteri Jätsbergs herrgård	Tingshus Alvesta tingshus Lenhovda tingshus

Bild 6. Tabellen visar länets byggnadsminnen uppdelade efter anläggningsskategorier. Kategorierna kyrkstall, sockenstuga och sockenmagasin har slagits ihop eftersom de tillsammans utgör sockencentrum.

Analysen av länets byggnadsminnen återfinns i sin helhet i bilaga 2.

Sammanfattningsvis visar analysen på följande:

- En översikt av byggnadsminnen som representerar högreståndsmiljöer och bostadsbebyggelse/boställen.
- Länet saknar byggnadsminnen som berättar om det för Småland så karakteristiska småskaliga landskapet, där människor försörjt sig genom mångsyssleri och kompletteringsnäringar exempelvis fiske, ängsfruktodling och skogsbruk. Det finns inte heller något byggnadsminne från den torpbebyggelse som varit knuten till större gods och gårdar, och som så utmärkande präglat det småländska landskapet. Även de mest utsatta i bondesamhället, de obesuttna, med backstugebebyggelse, fattighus m.m. saknas bland länets byggnadsminnen. Eftersom denna bebyggelse till stor del försvunnit från landskapet kan andra metoder komplettera bilden för att återspegla och synliggöra miljöerna.
- Byggnadsminnen som knyter an till kommunikationsvägarna och länet som gränsbygd mot det gamla Danmark saknas. Bland annat saknas byggnadsminnen i Markaryds kommun, som tidigare utgjorde landsgräns mot Danmark.
- Av byggnadsminnena från 1900-talet är övervägande majoritet från före andra världskriget. Miljöerna representerar bostadsbebyggelse, folk- och nykterhetsrörelse och till viss del även samhällsservice. Urvalet från 1900-talet behöver breddas, såväl gällande byggnadstyp som tidsaspekten. En mångfald av skyddade miljöer bör eftersträvas och närmare vår samtid.
- Mot länets kulturplan saknas byggnadsminnen som knyter an till den småländska möbelindustrin och den svenska utvandringstågen.
- Berättarkulturen i länet är mer komplex. Här handlar det ofta om immateriella värden som knyts till fysiska platser i landskapet. Kan berättelserna knytas till ett byggnadsminne kan det vara mer lämpligt att synliggöra dessa genom Länsstyrelsens skriftliga informationsmaterial.
- Länet saknar helt representation i kategorierna fiske, nomadnäring, rekreation och turism samt stadsrum. Alla kategorier är visserligen inte tillämpbara i alla län. I avvägning gentemot kulturmiljöprofilen kan fiske, med bäring på mångsyssleriet kunna lyftas fram. Rekreation och turism har blivit en viktig näring i länet. Även samhällsservice och teknisk förvaltning, fristående parker och trädgårdar samt industri bedöms vara underrepresenterade.
- I säkerställandeplanen från 2003 har småindustrier och parker lyfts som miljöer som borde prioriteras.
- Länets äldsta historia, med profan bebyggelse från 1600-tal eller tidigare bör särskilt beaktas.
- Det finns ett behov av att se över inaktuella skyddsbestämmelser och värdebeskrivningar i framför allt de äldre besluten från före 1988 samt utreda behov av utökning av ett par byggnadsminnen.

Tillgängliga kulturmiljöer

De nationella kulturmiljömålen poängterar betydelsen av kulturmiljön som gemensam källa till kunskap, bildning och upplevelser för att uppnå ett inkluderande samhälle där människor får möjlighet att förstå och ta ansvar för kulturmiljön.

RAÄ konstaterar i rapporten ”Skyddat och otillgängligt?” att skyddade miljöer med publik verksamhet i regel är otillgängliga för personer med funktionsnedsättning. Det finns även en uppfattning hos många ägare/förvaltare till byggnadsminnen om att det inte är tillåtet att göra tillgänglighetsåtgärder i skyddade byggnader. Detta trots att Länsstyrelsens uppdrag även omfattar att uppmuntra till anpassade lösningar för att öka tillgängligheten. En viktig framgångsfaktor är tidiga samråd mellan parterna, där åtgärdens utformning diskuteras. Ett annat sätt att lyfta tillgänglighetsfrågorna kan vara att ha ett särskilt kapitel om tillgänglighet i byggnadsminnenas vård- och underhållsplaner.

När det gäller särskilda informativa eller kommunikativa tillgänglighetsåtgärder är inte heller dessa vanligt förekommande. Tillgänglighetsåtgärder initieras ofta av den som förvaltar eller äger kulturmiljön med ekonomiska och sociala behov som drivkraft. Med fler besökare till ett byggnadsminne ökar kommunikations- och informationsinsatserna och den fysiska tillgängligheten förbättras.

Länsstyrelsen i Kronoberg har sedan 2014 vid tryck av digitalt informationsmaterial ställt krav på att materialet görs tillgängligt för hjälpmedelsanvändare. Sedan 2020 tillämpas också tillgänglighetskraven i lagen om tillgänglighet till digital offentlig service hos alla offentliga myndigheter och aktörer.

Bild 7. Halmhyddorna användes under Kungl. Kronobergs regementes övningar på Kronobergshed. Totalt byggdes 137 stycken under tiden 1841–1889. De två byggnadsminnesskyddade hyddorna flyttades 2020 till en ny placering inom heden.

Barnperspektivet

Den 1 januari 2020 blev barnkonventionen, FN:s konvention om barnets rättigheter, svensk lag. Barnkonventionens klargör vilka rättigheter alla barn har, där barn och ungas rätt till kultur ingår i flera av artiklarna. Barnen är vår nästa generation och det är därför är det viktigt att fundera över hur barn berörs av olika beslut.

De byggnadsminnen som skyddas genom kulturmiljölagen är en del av vårt framtida kulturarv, till vilka vi knyter viktiga berättelser. De fungerar som samhällets minne. De riktlinjer för urval som tas i den här strategin har därför en stor påverkan på kommande generationers möjligheter att förstå och kunna relatera till sitt kulturarv. Länsstyrelsen har även ett ansvar att lyfta fram nya berättelser som tidigare inte fått ta plats i historieskrivningen, till exempel livsvillkoren för barn och ungdomar i det historiska samhället. Alla barn i länet berörs på så sätt indirekt av byggnadsminnesstrategin. Det är därför viktigt att synliggöra motiven som ligger till grund för urvalen i strategin så att de blir läsbara och begripliga även i framtiden. Det är även viktigt att reflektera kring vilkas kulturarv som väljs ut att skyddas för framtiden.

Byggnadsminnesstrategin utgår från de nationella kulturmiljömålen och målbilderna i länets kulturmiljöstrategi, som i stor del syftar till att bredda perspektiven med en mångfald av kulturmiljöer som speglar hela samhällets utveckling.

Bild 8. Den stora hospitalsbyggnaden inom byggnadsminnet St. Sigfrid uppfördes 1855–57 och fungerade som vårdinrättning fram till 1990-talet. Byggnaden kallas populärt för Italienska palatset.

Mångfald av kulturmiljöer

Bevarandet av kulturarv, kulturminnen och kulturmiljöer har en lång historia som är förknippad med nationsbyggande. Kulturarvet skapas och omskapas i takt med att samhället och våra värderingar förändras, och ny kunskap tillkommer.

Vi är alla delaktiga i skapandet av den miljö vi lever i och kulturmiljön utgör en grundsten i ett hållbart samhällsbygge. En mångfald av kulturmiljöer speglar samhället och den historiska utvecklingen. Mångfaldsbegreppet är dock komplext, föränderligt och sammanhangsbundet. I vår strävan att inkludera kan andra

perspektiv på historien exkluderas. Strävan mot en mångfald av kulturmiljöer handlar i grund och botten om att vi alla tillsammans ska kunna förstå oss själva och samhället bättre. En förutsättning för detta är ett urval av en variation av miljöer som visar på olika typer av historiska förhållanden, livsvillkor och livsval.

Den kulturella välfärden är inte likvärdig. Socioekonomiska, geografiska och demografiska faktorer som utbildning, inkomst, boendeort, kön och ålder, har effekter för vem som tar del av kulturell välfärd. Befolkningsförändringar i samhället innebär också nya målgrupper. Var femte invånare i Kronoberg har utländsk bakgrund, det vill säga är antingen utrikes född eller har två utrikes födda föräldrar.

I urvals och värderingsprocessen måste Länsstyrelsen kritiskt reflektera över urvalet av byggnadsminnen och vilka perspektiv som får företräde. För att nå en mer representativ bild behöver Länsstyrelsen dels se till det historiska urvalet av byggnadsminnen och bredda detta, dels fånga in miljöer som speglar det samhälle vi lever i idag. Bedömningen är i slutändan alltid subjektiv, men en tydlig motivering ökar läsbarheten. Som stöd i sin handläggning och bedömning använder Länsstyrelsen en checklista för inkluderande handläggning, framtagen inom ramen för länsstyrelsernas kalejdoskopsatsning.

Strategi för nya byggnadsminnen i Kronobergs län 2023–2033

Byggnadsminnesinstrumentet syftar till att skydda ett urval av Sveriges byggnadsbestånd med så höga kulturhistoriska värden att det betraktas som synnerligen kulturhistoriskt värdefullt utifrån regionalt och nationellt perspektiv. Urvalet ska berätta om samhället i stort och återspegla den historiska samhällsutvecklingen. För att få ett väl avgränsat men ändå representativt byggnadsminnesbestånd krävs ett kontinuerligt och målmedvetet arbete.

Byggnadsminnesstrategin är tänkt att fungera som ett instrument för Länsstyrelsen för prioriteringar och urval av nya byggnadsminnen. Detta innebär att Länsstyrelsen i sin handläggning kan fatta beslut, mot andra aspekter än de som rör det kulturhistoriska värdet. Exempelvis att en viss miljö är överrepresenterad bland länets byggnadsminnen eller mot bakgrund av framtida förvaltningsmöjligheter, bevarandaspekter m.m. Det kulturhistoriska värdet ska dock alltid utgöra grund för bedömningen. En byggnad med mycket höga kulturhistoriska värden kan alltså byggnadsminnesförklaras trots att den ingår i en byggnadskategori som redan är överrepresenterad bland länets byggnadsminnen.

Det är i sammanhanget även viktigt att synliggöra instrumentets begränsningar. Länsstyrelsen kommer aldrig kunna nå en fulltäckande bild eftersom andra faktorer än kulturhistoriskt värde kan styra urvalet, exempelvis vilka ansökningar om fråga väckt som inkommer från allmänheten, ekonomiska faktorer, förvaltningsmöjligheter och fastighetsägarens inställning. Det handlar också om en resursfråga om det är möjligt utifrån befintliga resurser att hantera ett representativt urval av hela Sveriges fastighetsbestånd. Här utgör PBL och MB:s skyddsinstrument ett viktigt komplement till kulturmiljölagen för ett bevarande av kulturhistoriskt intressant bebyggelse och miljöer.

Att värdera en byggnad uppförd i närtid är komplext, eftersom det i regel krävs en viss tid för att kunna sätta byggnaden i ett kulturhistoriskt sammanhang. Just tillgången till kunskapsunderlag och möjligheten att sätta byggnaden i ett kulturhistoriskt sammanhang är avgörande för värderingen, inte tidsaspekten i sig. Länsstyrelsen i Kronoberg har valt att sätta en gräns vid sekelskiftet 2000, för att kunna värdera och inlemma 1900-talets bebyggelsemiljöer.

Länsstyrelsen har identifierat tre målbilder att strategiskt arbeta vidare med:

- Ett representativt urval av byggnadsminnen som spelar länets historiska utveckling.
- Byggnadsminnen är tillgängliga för fler och utgör en källa till kunskap och upplevelser
- Hållbara byggnadsminnen med förutsättningar till långsiktig förvaltning och bevarande.

Målbild 1. Ett representativt urval av byggnadsminnen som speglar länets historiska utveckling

En mångfald av byggnadsminnen som speglar länets historiska bebyggelseutveckling utifrån regionalt och nationellt perspektiv bygger på ett urval av nya byggnadsminnen som bättre tar hänsyn till 1900-talets kulturmiljöer och vår samtid.

Kulturarvet skapas och omskapas av människor. Alla har rätt att vara med i den processen. För att fånga upp människors tankar och synpunkter om morgondagens byggnadsminnen och vilka miljöer som är värdefulla, måste medvetenheten och kunskapen om den demokratiska möjligheten förmedlas.

För att nå en mer representativ bild av länets historiska utveckling, med en mångfald av kulturmiljöer behöver Länsstyrelsen:

- Synliggöra fler berättelser och miljöer, även det obekväma, samt inkludera människor och livsöden som tidigare marginaliserats.
- Förbättrad geografisk spridning och ålder på byggnadsminnen.
- Verka för medvetenhet kring den demokratiska möjligheten med byggnadsminnesskydd.

Målbild 2. Byggnadsminnen är tillgängliga för fler och utgör en källa till kunskap och upplevelser

Kulturmiljöer engagerar och intresserar människor och utgör en grundsten i hållbart samhällsbygge och i gestaltningen av vår livsmiljö. Genom att informera om våra byggnadsminnen och knyta fler berättelser till miljöerna, blir byggnadsminnena mer angelägna och tillgängliga för fler.

Det finns en stor utmaning i att göra våra byggnadsminnen fysiskt tillgängliga för alla. För att möta dessa utmaningar krävs god samverkan och öppna dialoger mellan Länsstyrelsen, fastighetsägare, förvaltare etc.

För att länets byggnadsminnen ska bli digitalt och fysiskt tillgängliga för fler behöver Länsstyrelsen:

- Genomföra informationssatsning om varje byggnadsminne.
- Säkerställa att all digital information som tas fram för länets byggnadsminnen uppfyller kraven i lagstiftningen om Lagen (2018:1937) om tillgänglighet till digital offentlig service.
- Säkerställa att tillgänglighetsperspektivet finns med vid inrättandet av nya byggnadsminnen.
- Genomföra informationssatsning om länets byggnadsminnen på flera språk och med lättläst information.

Målbild 3. Hållbara byggnadsminnen med förutsättningar till långsiktig förvaltning och bevarande

Det är en anläggningens kulturhistoriska värde som i slutändan avgör om den uppfyller kraven för ett byggnadsminnesskydd. I avvägningen om en byggnad är lämplig att skydda kan andra faktorer komma att spela en stor roll. Det kan handla om framtida förvaltningsmöjligheter, intressekonflikter, ekonomiska resurser m.m. En anläggning som förklaras som byggnadsminne ska i princip förbli bevarad för all framtid som en del av vårt gemensamma kulturarv.

Ett aktivt intresse från byggnadsminnesägare och samverkan mellan fastighetsägaren och Länsstyrelsen skapar förutsättningar för en långsiktig förvaltning. Det är även från kulturhistorisk synpunkt av stor vikt att miljöerna hålls levande genom att användas och utvecklas hållbart.

För att säkerställa hållbara byggnadsminnen med goda förutsättningar till förvaltning och bevarande behöver Länsstyrelsen:

- Upprätta en vård- och underhållsplan för varje byggnadsminne som ger fastighetsägaren stöd i förvaltning.
- Inrätta ett forum för byggnadsminnesägare till stöd i förvaltningen.
- Ta ställning till de anläggningar som omfattas av anmälningsplikt, revidera och aktualisera otydliga skyddsbestämmelser och utreda en eventuell utökning av byggnadsminnen.
- Vara restriktiv med byggnadsminnesförklaringar där andra förutsättningar saknas, t ex framtida förvaltning.
- Prioritera vård-, tillgängliggörande och kunskapshöjande åtgärder för byggnadsminnen i bidragshanteringen.

Referenser

Berätta bredare. Inriktningsdokument för byggnadsminnen. Riksantikvarieämbetet 2011.

Byggnadsminnen (SOU 1956:26).

K-märkt - Förslag till förbättrat skydd för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. (SOU 2004:94).

Kulturplan Kronoberg 2022–2024 (2021).

Kungörelse (1920:744) med föreskrifter rörande det offentliga byggnadsväsendet.

Plattform Kulturhistorisk värdering och urval: grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet. Génétay, Lindberg, Riksantikvarieämbetet 2015.

Prioritera att variera Kulturmiljövårdens bidrag till en mångfald av kulturmiljöer. Riksantikvarieämbetet 2017.

Proposition (1987/88:104) om kulturmiljövård.

Proposition (2012/12:96) Kulturmiljöns mångfald.

Riksantikvarieämbetets föreskrifter och allmänna råd om byggnadsminnen KRFS 2018:3

Skyddat och otillgängligt? En utvärdering av funktionshinderspolitiken inom kulturmiljöområdet. Riksantikvarieämbetet 2016.

Vissa kulturmiljöfrågor. Regeringens skrivelse (2009/10:74)

Vägen till levande kulturmiljöer. Kulturmiljöstrategi för Kronobergs län 2021–2025

Vägledning för tillämpning av Kulturmiljölagen. Byggnadsminnen. Riksantikvarieämbetet.

Vill du läsa mer?

Agenda 2030 – 17 globala mål för hållbar utveckling

Europeiska landskapskonventionen (ELC)

Förordning om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer (SFS 2010:1121)

Gröna Kronoberg 2025. Regional utvecklingsstrategi Kronobergs län

Kulturmiljöarbete i en ny tid (SOU 2012:37)

Kulturmiljöförordningen (SFS 1988:1188)

Kulturmiljölagen (SFS 1988:950)

Miljöbalken (SFS 1998:808)

Plan- och bygglagen (SFS 2010:900)

Politik för gestaltad livsmiljö (Prop. 2017/18:110)

Vision för kulturmiljöarbetet 2030, Riksantikvarieämbetet 2016

Bilagor

Bilaga 1. Kulturmiljöprofil Kronobergs län

Bilaga 2. Analys av länets byggnadsminnen